

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«ОСОБЛИВОСТІ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З
ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ В МАЛІЙ ГРУПІ»**

Виконав:
студент КорОІ-М 20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Костя Діана Тодорівна

Керівник:
Михальська Ю.А.,
кандидат психологічних наук

Рецензент:
Михальська С.А.,
доктор психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	8
1.1. Засвоєння ролей як проблема соціалізації підростаючого покоління.....	8
1.2. Соціальні ролі підлітків: класифікація, суть та шляхи корекції їх виконання	17
1.3. Проблема рольової поведінки підлітків у спеціальній психолого-педагогічній літературі.....	25
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ У МАЛІЙ ГРУПІ (КЛАСІ)	35
2.1. Організація та методика експериментального дослідження психологічних особливостей рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту у малій групі (класі).....	35
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	40
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ	49
3.1. Передумови розробки психолого-педагогічного забезпечення формування рольової поведінки у підлітків з порушеннями інтелекту.....	49

3.2. Психолого-педагогічне забезпечення формування рольової поведінки у підлітків з порушеннями інтелекту у процесі виховної роботи.....	58
Висновки до третього розділу.....	70
ВИСНОВОК.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтенсивність соціально-економічних змін у нашій державі загостило проблему соціалізації та особистісного зростання дитини в сучасних умовах життєдіяльності. Особливо актуальною в психології і педагогіці є проблема засвоєння молоддю соціальних ролей, через які здійснюється опанування суспільним досвідом. У цьому плані найважливіше значення для учнів загальноосвітньої школи є виконання ролі школяра. У житті учня-підлітка, зважаючи на його вікові психологічні особливості, вагоме місце займає міжособистісне спілкування. Неофіційний статус у системі міжособистісних стосунків накладає значний відбиток як на виконання основної ролі – ролі школяра, так і на виконання інших ролей, пов'язаних з офіційним статусом дитини у шкільному колективі. Важливо враховувати й те, що у підлітковому віці проходить такий етап соціалізації, як індивідуалізація, що характеризується самопізнанням, самоствердженням дитини, що також позначається на особливостях рольової поведінки. Все це зумовлює важливість та актуальність вивчення рольової поведінки учня-підлітка відповідно до його рольового набору. Не менш актуальною ця проблема є для успішної соціалізації та підготовки до самостійного життя дитини з порушеннями інтелекту.

Проблема рольової поведінки та міжособистісних стосунків у психолого-педагогічній науці знайшла своє відображення у працях Б.Г.Ананьєва, Г.М.Андрєєвої, П.П.Горностая, А.І.Донцова, О.П.Єлісєєва, О.В.Киричука, А.Б.Коваленко, Я.Л.Коломинського, І.С.Кона, М.Н.Корнєва, В.Г.Криська, І.О.Мартинюка, В.В.Москаленко, Л.Е.Орбан-Лембрик, Б.Д.Паригіна, А.В.Петровського, П.Я.Пригунова, В.Г.Романової, С.Л.Рубінштейна, М.В.Савчина, А.Л.Свенцицького, Л.Д.Столяренко, В.А.Ядова, М.Г.Ярошевського та ін. Водночас слід зазначити, що ця проблема майже не розроблена у спеціальній психології, зокрема щодо учнів з порушеннями інтелекту. Опосередковано вона розглядається у працях

таких психологів і корекційних педагогів, як І.Д.Бех, Л.С.Виготський, О.М. Вержиховська, Є.А.Гордієнко, Г.М.Дульнєв, І.Г.Єременко, В.В.Кобильченко, Н.Л.Коломинський, М.П.Матвєєва, М.С.Певзнер, Б.І.Пінський, С.Я.Рубінштейн, Є.П.Синьова, Н.М.Стадненко, Л.М.Шипіцина, Ж.І.Шиф, В.І.Шиша та ін.

Зокрема, Н.Л.Коломинський вивчав питання розвитку особистості учнів з порушеннями інтелекту. Особливості особистісних взаємостосунків учнів з порушеннями інтелекту з'ясовували І.Д.Бех, В.А.Вярянєн. Однак, незважаючи на значущість, проблема рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту не була предметом вивчення у спеціальній психології та корекційній педагогіці. А саме, не досліджувалися психологічні особливості їх рольової поведінки залежно від соціального статусу школяра та позиції в малій групі (класі). Не вивчалось і питання корекційного впливу на рольову поведінку учнів зазначеної категорії з метою сприяння їх соціалізації.

Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми дипломної роботи магістра **«Особливості рольової поведінки підлітків з порушенням інтелекту в малій групі»**.

Мета дослідження полягає в підвищенні ефективності соціалізації дитини з порушеннями інтелекту на основі: 1) вивчення її рольової поведінки у малій групі, а саме виконання ролі школяра та інших конвенційних ролей у малій групі (зумовлених офіційним статусом) у зв'язку з виконанням міжособистісних ролей (зумовлених неофіційним статусом); 2) формування рольової поведінки на підставі спеціального добору психолого-педагогічних засобів (змісту, методів, організаційних форм) відповідно до сутності, складових, характеристик цієї поведінки та особливостей її прояву у дітей.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації дитини з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження: психологічні особливості рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту та психолого-педагогічні умови її формування.

Гіпотеза дослідження: Вивчення психологічних особливостей рольової поведінки та цілеспрямоване її формування у підлітків з порушеннями інтелекту сприятиме підвищенню рівня їх соціалізації та зростанню особистісної зрілості за умови впровадження у виховний процес психолого-педагогічних умов.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність проблеми виконання та засвоєння соціальних ролей школярами, розкрити зміст основних понять.

2. Виявити психологічні особливості рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту.

3. Розробити психолого-педагогічні умови формування рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; методи опитування, спостереження і природний експеримент; метод соціометрії.

Експериментальна база дослідження. Інклюзивно-ресурсний центр Чернівецької області Герцаївського району.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні сутності проблеми виконання та засвоєння соціальних ролей школярами, розкрити зміст основних понять.

Практичне значення полягає у з'ясуванні психологічних особливостей рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту та розробці психолого-педагогічних умов формування рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості рольової поведінки підлітків з порушенням інтелекту в малій групі».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-практичний аналіз проблеми особливостей рольової поведінки підлітків з порушенням інтелекту в малій групі дав нам змогу зробити наступні висновки.

Однією з найважливіших для психолого-педагогічної науки і практики є проблема становлення особистості в процесі соціалізації й підготовки до самостійної життєдіяльності. Особливе місце у цьому процесі надається засвоєнню та виконанню дитиною соціальних ролей, тобто рольовій поведінці. Рольова поведінка – це практичне виконання соціальних ролей, реальні вчинки людини, опосередковані суспільними вимогами і очікуванням, її особистісними властивостями, а також уявленнями про оточуючих і про саму себе.

Соціальна роль – це спосіб поведінки людини залежно від її статусу чи позиції у суспільстві, в системі міжособистісних відносин, це певні соціально-психологічні характеристики особистості. Саме за допомогою засвоєння та виконання соціальних ролей дитина залучається до всіх сфер суспільних відносин.

Соціальна роль має свою структуру, яка складається із зразка ролі, моделі ролі і рольової поведінки. Зразок ролі – це об'єктивні вимоги і сконцентровані очікування суспільства щодо поведінки індивідів. Це стандарт, якого людина дотримується спочатку через наслідування, потім шляхом свідомого засвоєння. Особливим у моделі ролі є те, що вона визначається суб'єктивним ставленням особистості до ролі. Ця модель зумовлена життєвим досвідом і знаннями людини й є внутрішнім регулятором поведінки. Рольова поведінка розглядається як реалізація зразка і моделі ролі

Серед соціальних ролей вирізняються ролі конвенційні і міжособистісні. Конвенційні ролі залежать від специфіки соціального становища, а саме від офіційного статусу особистості у малій групі. Це стандартний шаблон

поведінки, що очікується та вимагається від людини у певній груповій ситуації. Міжособистісні ролі пов'язані із неофіційним статусом особистості у групі, з її психологічними особливостями.

Особливості виконання підлітком ролей залежать від спрямованості рольової поведінки (зорієнтованої на розв'язання завдання, на підтримку стосунків у групі чи на себе) та характеру прийняття ролей (ритуального, особистісно-прийнятого чи нульового).

Проблема засвоєння ролей та рольової поведінки у плані соціалізації людини пов'язана з проблемою міжособистісних стосунків у малій групі – класі, сім'ї, спортивній команді, колі друзів тощо. Розглядаючи становлення особистості у зазначеному контексті, потрібно виокремити підлітковий вік, у якому дитина найбільшою мірою зорієнтована на спілкування з однолітками. Спілкування з друзями у цьому віці набуває такої цінності, що нерідко відтісняє на другий план і навчання, і стосунки з рідними.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури показав, що дослідженням рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту бракує комплексного та системного підходу. Вивчення теорії та практики роботи спеціальної школи свідчить про те, що недостатня дослідженість проблеми рольової поведінки позначається на стані виховного процесу: виховання рольової поведінки в учнів здійснюється опосередковано, виходячи лише з розуміння суті тих вимог, які ставляться перед школярами. Педагоги потребують матеріалів рекомендаційного характеру, з яких вони могли б дізнатися про особливості виконання підлітками з порушеннями інтелекту основних соціальних ролей і про засоби формування та корекції рольової поведінки.

Таким чином, проблема саме рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту ще не була предметом вивчення у спеціальній психології. Не досліджувалися психологічні особливості рольової поведінки цієї категорії дітей залежно від соціального статусу школяра у малій групі

(класі). Не вивчалось і питання корекційного впливу на рольову поведінку учнів з метою сприяння їх соціальній адаптації.

При вивченні особливостей виконання рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту ми послуговувались такими показниками: успішність виконання конвенційних ролей відповідно до еталона; характер прийняття ролей (ритуальний, особистісно-прийнятий, нульовий); спрямованість рольової поведінки (зорієнтована на розв'язання завдання, на підтримку стосунків у групі, на себе); рівень сформованості структурних компонентів рольової поведінки (змістовий, емоційно-мотиваційний, власне поведінковий).

Вивчення сформованості названих вище структурних компонентів рольової поведінки здійснювалось за низкою показників, а саме: змістовий аналізувався за повнотою, адекватністю, усвідомленістю знань про норми поведінки, які визначаються роллю; емоційно-мотиваційний – за позитивним чи негативним ставленням до виконання ролі, його стійкістю та дієвістю; власне поведінковий – за адекватністю, стійкістю та самостійністю виконання правил рольової поведінки.

У процесі проведення експерименту використовувалися елементи таких методів психологічного дослідження, як спостереження й експертної оцінки. Дані експерименту заносилися у протокол, після чого підлягали якісному та кількісному аналізу. При цьому використовувалися такі критерії оцінки сформованості компонентів рольової поведінки за результатами виконання завдання: високий рівень – 5 балів, вищий за середній – 4, середній – 3, нижчий за середній – 2, низький – 1 бал.

Вивчення отриманих даних показує, що більшість підлітків з порушеннями інтелекту виконує конвенційну роль старости на найвищому рівні, коли це стосується вимог, пов'язаних з виконанням доручень вчителя або вихователя, дотриманням дисципліни. Виконання ж правил, що пов'язані з певною самостійністю, відповідальністю, прийняттям рішень щодо

визначення та розподілу завдань між учнями, необхідністю контролю за їх розв'язанням, викликає в учнів труднощі.

Наведені дані свідчать, що майже третині підлітків з порушеннями інтелекту характерне особистісне прийняттям конвенційних ролей. Тобто такі досліджувані до виконання своїх обов'язків, визначених роллю, ставляться відповідально та зацікавлено, цілковито віддаючись справі. При цьому у них проявляються комунікабельність, віра в необхідність справи, яку вони виконують та вболівання за неї, принциповість та відвертість у ставленні до інших і самих себе. Виявлена схильність дитини з порушеннями інтелекту має велике значення для визначення позитивних прогнозів щодо можливості їх соціалізації та інтеграції у систему суспільних відносин.

Психолого-педагогічне забезпечення формування рольової поведінки підлітків з порушеннями інтелекту забезпечувалися поетапним становленням змістового, емоційно-мотиваційного та поведінкового компонентів рольової поведінки, особистісно-прийнятого характеру виконання ролей, спрямованості рольової поведінки на підтримку і налагодження стосунків у групі та на розв'язання завдань, поставлених перед групою, і позитивного ставлення до членів малої групи (класу), відповідно до їх сутності, повноти характеристик та особливостей прояву у дітей.

Організація роботи з формування в учнів з порушеннями інтелекту рольової поведінки базувалася на загальних і спеціальних принципах навчально-виховного процесу: корекційно-розвивальної спрямованості, систематичності та послідовності, наступності і безперервності, цілісності, доступності, поєднання вимогливості та поваги до особистості, диференціації та індивідуалізації на основі врахування особливостей психофізичного розвитку дітей, їх вікових можливостей, особистісно-розвивального спілкування, опори на співпереживання, систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків.

Використовувалися спеціально розроблені заняття на основі системи рольових ігор різних типів (опис, демонстрування, тренування, відображення

і сенсифікація), які проводилися в процесі позакласної виховної роботи переважно у фронтальній формі. Але, враховуючи наявність у дітей різних рівнів та особливостей рольової поведінки, використовувалась також групова та індивідуальна форми роботи. Змістом рольових ігор визначалася суть конвенційних ролей, які виконуються підлітками з порушеннями інтелекту (школяра, старости, санітара, бібліотекаря, природознавця, чергового) в умовах навчання у допоміжній школі.

На заняттях використовувались найважливіші методи навчально-виховного впливу – формування свідомості, організації діяльності та засвоєння досвіду суспільної поведінки (педагогічної вимоги, громадської думки, створення вихованих, в т.ч. емоційно збагачених, ситуацій), стимулювання поведінки та діяльності (стимулювання інтересу, заохочення, змагання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеева І.М. Корекція рольових уявлень педагогів про психічні особливості підлітка. *Педагогіка і психологія*. 2003. №3-4. С.120-131.
2. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: МГУ, 1980. 414 с.
3. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. М.: Просвещение, 1989. 224с.
4. Аркин Е.А. Об изучении детского коллектива. М.: Новая Москва, 1982. 37с.
5. Бгажнокова И.М. Психология умственно отсталого школьника. М.: Просвещение, 1987. 96с.
6. Белкин А.С. Особенности классного коллектива учащихся вспомогательной школы. М.Просвещение, 1985. 310с.
7. Бех Д.И. Некоторые особенности взаимоотношений умственно отсталых старшеклассников. *Изучение личности аномального ребенка*. М., 1997. С.10-21.
8. Борисова Н.А. Коррекционно-педагогическая работа по развитию способности к замещению у детей с интеллектуальной недостаточностью: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. М., 2004. 20с.
9. Буфетов Н.М. Формирование моральной оценки поступков людей у уч-ся всп. школы: Автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.03. М., 1983.21с.
10. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2001. 20с.
11. Вікова психологія / за ред. Г.С.Костюка. К.: Рад. шк., 1996. С.91-97.
12. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. / под ред. Д.Б. Эльконина. М.: Педагогика, 1984. Т.4: Детская психология. 432с.

13. Гаврилов О.В. Особливості соціальної поведінки дітей з глибокою розумовою відсталістю. *Дефектологія*. 1992. №3. С.19.
14. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: Автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.07. К., 2002. 35с.
15. Гончарук Н.М. Дослідження міжособистісних стосунків учнів з порушеннями інтелекту. *Дефектологія*. 2003. №1. С.25-27.
16. Горностаї П.П. Психологічні ролі у структурі особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* / ред. кол.: С.Д.Максименко, М.М.Слюсаревський та ін. К.: Агропромвидав України, 1999. Вип. 2(5). С.104-111.
17. Заброцький М.М. Основи вікової психології : навч. посібник. Тернопіль: авч. книга – Богдан, 2003. 112с.
18. Завацька Н.Є. Особливості особистісної диференціації узалежненої поведінки підлітків та її корекція: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2002. 193с.
19. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.М. Аномальна дитина в школі: навч.-метод. посібник. К.: ІСДО, 1995. 120с.
20. Кириченко Т.В. Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2001. 249с.
21. Киричук В.О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03/ Нац. пед.унів. ім. М.П.Драгоманова. К, 1998. 18с.
22. Кобильченко В.В. Психологічні основи групової психокорекції. *Дефектологія*. 1999. №2. С.36.
23. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. К.: Рад. шк., 1988. 86с.
24. Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2003. 204с.
25. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручник. К., 1995. 304с.

26. Лазаренко Т.М. Психологічна адаптація до процесу навчання дітей 6-8 років із ЗПР: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.08. К., 2002. 21с.
27. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. *Проблемы развития психики*. М.: МГУ, 1981. С.481-508.
28. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. Славянск, 2001. 400с.
29. Лубовский В.И. Психологические проблемы аномального развития детей. М.: Педагогика, 1989. 104с.
30. Мартинюк І.О. Складові життєтворчості особистості. *Психологія і педагогіка життєтворчості*: навч.-метод. посібник ; ред. рада: В.М.Доній (гол.), Г.М.Несен (заст. гол.), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (наук.ред) та ін. К., 1996. С.183-193.
31. Матвеева М.П. Особенности «Я-образу» подлітків з порушеннями інтелекту: Дис... канд. псих. наук: 19.00.08. К., 1994. 170с.
32. Москаленко В.В. Соціальна психологія: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624с.
33. Мясищев В.Н. Психология отношений / под ред. А.А.Бодалева: Институт практической психологии. М: НПО «МОДЭК», 1995. 356с.
34. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: (Олиофренопедагогика): учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / за ред. Б.П.Пузанов, Н.П.Коняева, Б.Б.Горекин и др. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 272с.
35. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2003. 448с.
36. Педагогічна психологія: навч. посібник / за ред. Л.М.Проколієнко, М.Й.Боришевський, В.О.Моляко та ін.; За ред. Л.М.Проколієнко, Д.Ф.Ніколаєнка. К.: Вища шк., 1991. 183с.
37. Пинский Б.И. Психологические особенности деятельности умственно отсталых школьников. М.: Изд-во Акад. пед. наук, 1982. 319с.

38. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1984. 176с.
39. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. К.: Рута, 2001. 320с.
40. Психологические вопросы коррекционной работы во всп. школе / под ред. Ж.И.Шиф. М.: Педагогика, 1992. 150с.
41. Психология: словарь / под общ. ред А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского, 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1990. 494с.
42. Романова В.Г. Особливості статево-рольової соціалізації підлітків: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05. К., 2002. 208с.
43. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1986. 192с.
44. Синева Е.П. Исследование взаимоотношений в производственном и школьном коллективах: Автореф. ... канд . пед. наук.: 19.00.10. М., 1981. 21с.
45. Смирнова А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1982. 104с.
46. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред.В.І.Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436с.
47. Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології / за заг. ред. Н.М.Стадненко.- Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200с.
48. Степанюк С.В. Спілкування – важливий чинник вироблення соціальної позиції в підлітків з порушеннями інтелекту. *Дефектологія*. 1998. №3. С.25.
49. Тарасюк С.О. Формування соціально-комунікативної активності дітей із ЗПР в процесі корекційного навчання: Атореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.08/ Інститут дефектології АПН України. К., 1999. 19с.

50. Терлецька А.Г. Рольова гра як засіб формування професійно-значущих якостей майбутнього практичного психолога: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 1997. 175с.
51. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи колекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. К. : Пед. думка, 2000. 288с.
52. Хохліна О. Проект концепції державного стандарту освіти розумово відсталих дітей. *Дефектологія*. 2000. №1. С.2-4.
53. Шибутани Т. Социальная психология личности: учебное пособие для вузов. М.: Флинта МПСИ, 2000. С.46.
54. Шихирев П.Н. Современная социальная психология в Западной Европе. М.: Наука, 1986. 175с.
55. Шихирев П. Современная социальная психология. М.: ИПРАМ, 2000. 448с.
56. Шиша В.И. Роль внеклассной работы в воспитании активности и самостоятельности учащихся в сп. школы (на примере проведения пионерских мероприятий): Автор. дис... канд. пед наук: 13.00.03. М, 1977. 18с.
57. Эльконин Д.Б. Психология игры. 2-е изд. М. : ВЛАДОС, 1999. 360с.
58. Эльконин Д.Б. Проблема психологии игры. *Дошкольное воспитание*. 1984. №4. С.64-65.
59. Юнг К.Г. Психология бессознательного. М.: ОЛМО, 1994. .264с.
60. Ядов В.А. Личностно-ролевая теория. Социальная психология: словарь-справочник. М., 2001. Т.2. С.346-437.